Valiokunnan lausunto PuVL 5/2020 vp– K 15/2020 vp

Puolustusvaliokunta

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2019

Perustuslakivaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2019 (K 15/2020 vp): Asia on saapunut puolustusvaliokuntaan lausunnon antamista varten perustuslakivaliokunnalle. Määräaika: 1.3.2021.

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:
- lainsäädäntöjohtaja Hanna Nordström, puolustusministeriö
- vanhempi hallitussihteeri Kosti Honkanen, puolustusministeriö
- asessori, VT OTL Tuija Sundberg, Pääesikunta

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

Yleistä

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomuksessa todetaan puolustushallinnon osalta, että oikeusasiamiehen tulee seurata erityisesti varusmiesten ja muiden asepalvelusta suorittavien sekä kriisinhallintahenkilöstön kohtelua ja tarkastaa puolustusvoimien eri yksiköitä. Laillisuusvalvonnassa pääpaino on varusmiesten palvelusolosuhteiden seuraamisessa.

Oikeuskanslerin ja oikeusasiamiehen tehtävien jaosta annetun lain mukaan oikeusasiamiehelle kuuluvat Puolustusvoimia, Rajavartiolaitosta ja sotilaallisesta kriisinhallinnasta annetussa laissa tarkoitettua kriisinhallintahenkilöstöä sekä sotilasoikeudenkäyntiä koskevat asiat. Maanpuolustusta ja rajavartiointia koskevat asiat kuuluvat apulaisoikeusasiamies Pasi Pölöselle.

Eduskunnan oikeusasiamies on kertomuksessaan todennut, että maanpuolustusta koskevista kertomusvuoden aikana tapahtuneista lainsäädännöllisistä muutoksista merkittävimpänä voidaan pitää sotilastiedustelusta annetun lain voimaantuloa. Periaatteellisesti tärkeinä oikeustilan muutoksina oikeusasiamies piti myös Jehovan todistajien vapautuslain kumoamista sekä lainsäädäntömuutosta koskien kaksoiskansalaisten kohtelua Puolustusvoimien sotilasvirkoihin nimittämisessä. Lisäksi oikeusasiamies mainitsi kertomuksessaan lennokkeja ja miehittämättömiä ilma-aluk-

sia koskevan lainsäädännön muutoksen, vapaaehtoista maanpuolustusta koskevan kehittämishankkeen lainsäädännöllisen muutoksen sekä kokonaisturvallisuuden kannalta merkittävien maa-alueiden ja kiinteistöjen hankintaan liittyvän lainsäädännön. Perus- ja ihmisoikeusharkinta on liittynyt melkein kaikkiin mainittuihin hankkeisiin.

Oikeusasiamiehen suorittamat tarkastukset ja kantelut vuonna 2019

Eduskunnan oikeusasiamies suoritti vuonna 2019 tarkastuksia Puolustusvoimien tiloihin seuraavasti:

— 26.2.2019 Pääesikunta (476/2019)
— 17.4.2019 Utin jääkärirykmentti (1964/2019)
— 17.4.2019 Utin jääkärirykmentti, vapautensa menettäneiden säilytystilat (2420/2019)
— 15.—19.9.2019 Suomalainen kriisinhallintajoukko Libanonissa (1380/2019)

Kertomuksessa (s. 41) olevan tilaston mukaan puolustusministeriön hallinnonalaa koskevien ratkaisujen kokonaismäärä oli kertomusvuonna 50 kappaletta, joista toimenpideratkaisuja oli 11 kappaletta (10 huomautusta ja yksi korjaus). Valiokunta toteaa, että kanteluiden kokonaismäärä oli vuonna 2019 — kuten aiempinakin vuosina — pieni ottaen huomioon Puolustusvoimien toiminnan laajuuden: Puolustusvoimien palveluksessa on 12 000 henkeä, varusmiehiä koulutetaan vuosittain noin 20 000 ja kertausharjoituksia järjestetään noin 18 000 reserviläiselle. Puolustusvaliokunta yhtyy eduskunnan oikeusasiamiehen kertomuksessa todettuun näkemykseen, jonka mukaan kanteluiden vähäisen lukumäärän vuoksi varuskuntiin tehtävien tarkastusten ja varusmiesten kuulemisen merkitys korostuu.

Sotilasasioista ovat kannelleet oikeusasiamiehelle Puolustusvoimien henkilökunta, varusmiehet ja joskus myös varusmiesten vanhemmat. Varusmiesten kantelut liittyvät yleensä heidän kohteluunsa ja palvelusolosuhteisiinsa. Henkilökunnan tekemät kantelut liittyvät oikeusasiamiehen kertomuksen mukaan muun muassa siirtoihin, palkkoihin, ylennyksiin, vaativuusluokituksen määräytymisperusteisiin sekä muihin erilaisiin lähtökohtaisesti virka- ja työehtosopimusteitse ratkaistaviin kysymyksiin.

Sisäinen laillisuusvalvonta ja yhteistyö

Valiokunnan saaman selvityksen mukaan Puolustusvoimien sisäistä laillisuusvalvontaa on puolustusvoimauudistuksen yhteydessä (2012—2014) ja jälkeen voimakkaasti tehostettu. Valiokunta korostaa, että uskottavan ulkoisen laillisuusvalvonnan olemassaolo on kuitenkin valvonnan uskottavuuden ja riippumattomuuden kannalta välttämätöntä.

Kertomuksessa todetaan, että sotilasasioissa on ominaista, että tapahtuma tai asia, joka jollain hallinnonalalla olisi tutkittavissa laillisuusvalvonnallisin keinoin, johtaa sotilaiden kohdalla hallinnon oma-aloitteisesti käynnistämään esitutkintaan. Matala esitutkintakynnys vaikuttaa niin ulkoisen kuin hallinnon sisäisen laillisuusvalvonnan toiminta-alaan maanpuolustusta ja rajavartiointia koskevissa asioissa.

Valiokunnan saaman selvityksen mukaan Puolustusvoimien sisäisen laillisuusvalvonnan näkökulmasta kanteluita voisi eduskunnan oikeusasiamiehelle suuntautua nykyistä enemmänkin: sekä kanteluratkaisun valmistelun edellyttämien resurssien näkökulmasta että riippumattomuusnäkökohtien korostamiseksi olisi hyvä, jos osa kanteluista ohjautuisi eduskunnan oikeusasiamiehelle.

Valiokunta pitää tärkeänä ulkoisen laillisuusvalvojan ja sisäisen laillisuusvalvonnan läheistä vuorovaikutusta. Tästä hyvä esimerkki on muun muassa apulaisoikeusasiamiehen vuosittainen esiintyminen Puolustusvoimien johdon koulutustilaisuudessa, jolloin on mahdollista suoraan joukko-osastojen komentajien kanssa käydä läpi keskeisiä Puolustusvoimia koskevia havaintoja. Kannatettava nykyinen käytäntö on valiokunnan mielestä myös se, että jokainen Puolustusvoimia koskeva oikeusasiamiehen päätös käsitellään Puolustusvoimien ylimmän johdon tilannekatsauksessa. Saadun selvityksen mukaan ratkaisuja käsitellään lisäksi koulutustarkoituksessa oikeudellisen toimialan suunnitteluryhmässä, sotilaslakimiesten koulutustilaisuuksissa, oikeusupseerien koulutuspäivillä sekä Puolustusvoimien eri koordinaatioryhmissä. Mikäli ratkaisuissa on asetettu Puolustusvoimille jälkitoimenpide- tai seurantavelvoitteita, niiden toteuttamista valvotaan keskitetysti pääesikunnan oikeudellisen osaston toimesta.

Yhteenveto

Eduskunnan oikeusasiamiehen toiminnan tunnettavuutta sekä Puolustusvoimissa palvelevien näkökulmasta että kansalaisten suuntaan tulee valiokunnan näkemyksen mukaan edelleen lisätä. Valiokunta pitää tärkeänä, että Puolustusvoimat aktiivisesti kertoo varusmiespalvelustaan suorittaville henkilöille mahdollisuudesta puuttua havaittuihin epäkohtiin oikeusasiamiehelle tehtävän kantelun kautta. Erityisen tärkeää tästä oikeudesta tiedottaminen on varusmiespalveluksen alkuvaiheessa.

Valiokunta arvioi saamansa selvityksen perusteella, että puolustushallinto suhtautuu sisäiseen ja ulkoiseen laillisuusvalvontaan asian edellyttämällä vakavuudella ja kehottaa Puolustusvoimia edelleen kehittämään ja syventämään yhteistyösuhdettaan oikeusasiamiehen kanssa.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSESITYS

Puolustusvaliokunta esittää,

että perustuslakivaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Valiokunnan lausunto PuVL 5/2020 vp

Helsingissä 19.11.2020

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Ilkka Kanerva kok
varapuheenjohtaja Jari Ronkainen ps
jäsen Anders Adlercreutz r
jäsen Atte Harjanne vihr
jäsen Hanna Holopainen vihr
jäsen Eeva Kalli kesk
jäsen Mika Kari sd
jäsen Tuomas Kettunen kesk
jäsen Joonas Könttä kesk
jäsen Markus Mustajärvi vas
jäsen Juha Mäenpää ps
jäsen Riitta Mäkinen sd
jäsen Veijo Niemi ps
jäsen Erkki Tuomioja sd

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Heikki Savola